

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

Аналіз проєкту нового Кримінального кодексу в контексті кримінально-правової охорони безпеки довкілля

Аналіз проєкту нового Кримінального кодексу в контексті кримінально-правової охорони безпеки довкілля

Існуюче кримінально-правове регулювання захисту суспільних відносин у сфері захисту довкілля систематично піддається критичним оцінкам. Основними вадами сучасної системи кримінальних правопорушень проти довкілля та її викладу у чинному Кримінальному кодексі України (надалі – КК України) можна назвати: хаотичність норм, невідповідність термінів, що вживаються у нормах КК України термінам вжитим у інших нормативно-правових актах, невідповідність санкцій статей тяжкості вчинених діянь. Існує також ряд питань до опису складу злочину в частині суб'єктивної сторони в зв'язку із складністю розуміння форми вини, яку передбачає законодавець в складі того чи іншого кримінального правопорушення. Ці та ряд інших недоліків зумовлюють складнощі практики, кваліфікації діянь за іншими складами, що не пов'язані із довкіллям, або і зовсім непритягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинене.

Втім, норми, присвячені довкіллевим питанням у Кримінальному кодексі України далеко не єдині, які потребують удосконалення, а тому, актуальним видається питання реформування кримінального закону в цілому.

Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права (далі – робоча група). Серед іншого, перед нею поставлені завдання забезпечити розроблення та внесення Президентові України узгоджених пропозицій з питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства, зокрема – підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність.

У відкритому доступі можна ознайомитись із Проєктом нового Кримінального кодексу України (надалі – Проєкт), розробленого робочою групою. Робоча група з питань розвитку кримінального права завершила обговорення Загальної частини та більшості розділів Особливої частини нового Кодексу. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України опубліковано станом на 8 червня 2022 року.

У Проєкті, розділ «Злочини та проступки проти безпеки довкілля» розміщено у книзі шостій «Злочини та проступки проти публічного здоров'я та безпеки довкілля». Проаналізувавши пропоновану систему кримінальних правопорушень проти безпеки довкілля слід навести такі позитивні ознаки пропонованих змін:

1. Уніфікація термінології КК України та інших нормативно-правових актів. Наприклад, стаття 6.3.14 Проєкту вживає термін «інформація про стан довкілля», що відповідає термінології Закону України «Про доступ до публічної інформації». Натомість у чинному КК України міститься термін «відомості про екологічний стан», що не використовується в інших нормативно-правових актах, якими регулюється інформаційна сфера.

У науково-практичному коментарі до КК України за авторством Джуджі О.М., Савченка А.В., Чернея В.В. вказують, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 238 чинного КК України «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення» є відомості про: екологічний, у тому числі радіаційний, стан, пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів та продовольчої сировини, який негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ, стан захворюваності населення в районах із підвищеною екологічною небезпекою.

Навіть науковці лише визначають значення терміну «екологічний, в тому числі радіаційний, стан», що вживається, зокрема, в ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», не вказуючи при цьому власного розуміння поняття «відомості про екологічний стан».

Видається доцільним уніфікувати термінологію КК України із термінами, що вживаються у інших законах.

2. В частині складів, пов'язаних із порушенням різного роду правил та вимог викладено у редакціях статей, де активно застосовані бланкетні норми, без зайвого текстового і змістового навантаження на склади злочинів.

Тобто, у Проекті пропонується формулювати деякі склади кримінальних правопорушень вказуючи на певний підзаконний акт, який у свою чергу містить систему правил та вимог. Таким чином, прописавши коротку статтю в КК України, законодавець врегулює комплексно з кримінально-правовою точки зору широкий спектр суспільних відносин, при цьому не перевантаживши текстом сам КК України.

Розглянемо як приклад статтю 6.3.4. Проекту, де вказано, що особа, яка порушила правила: 1) оцінки впливу на довкілля господарської чи іншого виду діяльності, 2) встановлення або використання обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або 3) інші правила убезпечення довкілля під час здійснення господарської чи підприємницької діяльності, що створило реальну небезпеку спричинення смерті людини, тяжкої шкоди здоров'ю, тяжкої майнової шкоди або тяжкої шкоди довкіллю, – вчинила злочин 1 ступеня.

Такі зміни сприятимуть стабільності кримінального закону та виключатимуть можливість встановлення відсутності складу злочину у разі скасування чи зміни назви тих чи інших нормативно-правових актів, на які є пряме посилання у КК України.

В частині криміналізації встановлення або використання обов'язкових інженерних систем захисту довкілля варто згадати про чинну версію кримінально-правового регулювання даного питання. Відповідно до ч. 1 статті 253 КК України, розробка і здача проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків, карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з

позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Як бачимо, станом на зараз кримінальним правопорушенням визнається виключно розробка чи здача відповідних проєктів без обов'язкових систем захисту довкілля або введення в експлуатацію будівель без такого захисту. Проєктом же пропонується криміналізувати порушення будь-яких правил встановлення або використання обов'язкових інженерних систем захисту довкілля (за умови настання вказаних у статті наслідків).

При цьому, відповідно до пропонованого варіанту складу кримінального правопорушення, суб'єктами відповідальності за цим складом можуть бути не лише замовники виконання таких робіт, а й відповідальні за їх виконання інженери, архітектори, тощо.

Також важливо наголосити, що пропонованим складом не упускається відсутність системи захисту, як порушення. Адже відсутність системи захисту є порушенням ряду норм чинного законодавства, якими регулюється встановлення або використання обов'язкових інженерних систем захисту довкілля, зокрема, положень ЗУ «Про архітектурну діяльність».

Завдяки бланкетності пропонованої норми, у разі прийняття Проєкту, ключову роль у встановленні вчинення даного кримінального правопорушення матимуть ЗУ «Про архітектурну діяльність» та інші закони та нормативно-правові акти у цій сфері.

3. Чіткий поділ тяжкості вчинених злочинів на основі наслідків, що вони спричинили.

Яскравим прикладом цього фактору є статті 6.3.6, 6.3.7 та 6.3.17 Проєкту. Відповідно до статті 6.3.6 особа, яка забруднила: 1) землі, 2) надра, 3) води або 4) атмосферне повітря, що створило реальну небезпеку спричинення смерті людини, тяжкої шкоди здоров'ю, тяжкої майнової шкоди або тяжкої шкоди довкіллю, – вчинила злочин 1 ступеня. У відповідності до статті 6.3.7 Особа, яка забруднила: 1) землі, 2) надра, 3) води або 4) атмосферне повітря, що з необережності спричинило тяжку шкоду здоров'ю, тяжку майнову шкоду або тяжку шкоду довкіллю, – вчинила злочин 3 ступеня. Натомість стаття 6.3.17 вказує, що особа, яка забруднила: 1) землі, 2) надра, 3) води або 4) атмосферне повітря, вчинила проступок.

Відповідно до статті 3.2.5. Проєкту, за злочини залежно від ступеня їхньої тяжкості встановлюються такі санкції: злочин 1 ступеня – штраф у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від трьох місяців до двох років; злочин 2 ступеня – штраф у розмірі від 500 до 1000 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від двох до трьох років; злочин 3 ступеня – штраф у розмірі від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від трьох до чотирьох років. Що стосується санкцій за вчинення проступків, то Проєктом вказується таке: за проступок встановлюється санкція у вигляді грошового стягнення у розмірі від 50 до 100 розрахункових одиниць, безоплатних робіт на строк від 1 до 3 місяців, обмеження

свободи пересування на строк від 15 днів до 3 місяців або арешт на строк від 15 днів до 3 місяців.

Бачимо, що ті самі діяння, що спричинили створення реальної небезпеки настання вказаних наслідків чи спричинили власне вказані наслідки, віднесені до різної категорії тяжкості злочинів, а ті ж діяння, що не спричинили ні створення ризику ні реального додаткових, окрім власне забруднення, настання наслідків віднесено до категорії проступків.

Така логіка, на жаль, не завжди прослідковується у чинному КК України. Звернімо увагу на статтю 238 чинного КК України:

Стаття 238. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення

1. Приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою - караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що **спричинили загибель людей** чи інші тяжкі наслідки, - караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого

Тобто, відповідно до частини 2 статті 238 КК України, приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, що **спричинили загибель людей** можуть каратись позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Тоді як, відповідно до ч.2 ст. 239¹ КК України, незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо воно вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або **заподіяло матеріальну шкоду у великому розмірі**- також може наставати відповідальність в розмірі від двох до п'яти років позбавлення волі. Очевидно, що дії, які мали наслідком смерть людей мають каратись суворіше, ніж ті, що спричинили матеріальну шкоду. Проте, чинне формулювання кримінального закону не сприяє реалізації цієї логіки на практиці.

4. У багатьох складах кримінальних правопорушень чітко сформульовано ставлення особи, до завданої шкоди.

Наприклад, згідно із статтею 6.3.13 особа, яка не вжила своєчасних або належних заходів щодо очищення забрудненого довкілля, що з необережності спричинило тяжку шкоду здоров'ю, тяжку майнову шкоду або тяжку шкоду довкіллю, вчинила злочин 3 ступеня.

Бачимо, для того, аби кваліфікувати діяння особи за статтею 6.3.13, серед іншого потрібно встановити необережне ставлення такої особи до завданої нею шкоди. У разі не встановлення такої форми вини, кваліфікуватись такі дії мають за іншими статтями КК України.

Натомість, Розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» у чинному КК України не містить жодної статті із прямою вказівкою на необережну форму вини. Це зумовлено тим, що багато із чинних кримінальних правопорушень проти довкілля можуть вчинятись як умисно, так і необережно, так само може бути як умисне, так і необережне ставлення до завданих кримінально-протиправними діями наслідків. Втім, стосовно деяких складів досить важко встановити закладену законодавцем форму вини особи, що вчинила таке кримінальне правопорушення. Це у свою чергу викликає ряд труднощів на практиці.

5. Скорочення кількості злочинів, але розширення сфери охоронюваних відносин.

Формулюючи норми більш загально автори Проекту домоглись охоплення більшої кількості суспільних відносин меншою кількістю статей. Таке формулювання сприяє реалізації принципу правової визначеності та робить правозастосування простішим, а отже у перспективі і ефективнішим.

Наприклад, звернемо увагу на статтю 6.3.4. Проекту, де вказано, що особа, яка порушила правила: 1) оцінки впливу на довкілля господарської чи іншого виду діяльності, 2) встановлення або використання обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або 3) інші правила убезпечення довкілля під час здійснення господарської чи підприємницької діяльності, що створило реальну небезпеку спричинення смерті людини, тяжкої шкоди здоров'ю, тяжкої майнової шкоди або тяжкої шкоди довкіллю, – вчинила злочин 1 ступеня.

Даним складом охоплюється щонайменше існуючий склад кримінального правопорушення, передбачений статтею 236 КК України: порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки. А також, склад кримінального правопорушення статті 253 КК України: розробка і здача проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків.

6. Введення нових складів кримінальних правопорушень, що не передбачаються у чинному КК України.

Наприклад, на заміну статті 268 КК України, якою передбачається відповідальність за ввезення на територію України чи транзит через її територію відходів або вторинної

сировини без належного дозволу, а також, за ввезення на територію України чи транзит через її територію речовин або матеріалів, що належать до категорії небезпечних відходів, які забороняються до ввезення, пропонується викласти статті 6.3.10, 6.3.11 та 6.3.19. Пропоновані статті передбачають відповідальність особи, яка відходить, вторинну сировину або сміття без передбаченого законом дозволу: 1) ввезла на територію України, 2) перемістила транзитом через територію України, 3) зберігала, 4) захоронила, 5) утилізувала або 6) засмітила ними землі, надра чи воду. Диференціюється кваліфікація за даними статтями на основі спричинення чи не спричинення наслідків, а також їх виду за системою, описаною вище.

В систему кримінальних проступків проти безпеки довкілля введено склад, який передбачає відповідальність за перевищення допустимого рівня шуму, що може бути особливо актуальним в часі війни та опісля перемоги. Станом на зараз же, подібні діяння складають адміністративний проступок, відповідно до Кодексу України з адміністративних правопорушень. Втім, ступінь серйозності наслідків для особи у випадку притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності суттєво різняться. А тому, таке закріплення саме у пропонованому варіанті КК України є своєрідним посиленням відповідальності за такі діяння.

7. Проектом пропонується вводити розрахункову одиницю у чіткій сумі у гривнях.

Цей аспект є досить важливим з точки зору як стабільності кримінальної практики, так і з точки зору настання пропорційних наслідків для особи, на яку накладають, наприклад, штраф. Часто, у зв'язку із існуючою системою обрахунку, розмір такого штрафу складав зовсім не значну суму по відношенню до шкоди, завданої особою. Тепер же пропонується встановити розрахункову одиницю у розмірі 200 гривень, що видається досить оптимальною сумою. Крім того, розмір розрахункової одиниці, відповідно до Проекту, може бути змінено не частіше ніж один раз в рік.

Це значно спростить існуючу ситуацію із неоподаткованим мінімумом доходів громадян, який в одних випадках складає 17 гривень, а в інших половину встановленого прожиткового мінімуму працездатної особи з розрахунку на місяць.

Цікавим аспектом даного Проекту є те, що серед видів значної шкоди об'єкту кримінального правопорушення у статті 2.5.4. визначено шкоду безпеці довкілля у вигляді масового захворювання об'єктів тваринного чи рослинного світу. Таке закріплення видається досить позитивним кроком. Мова йде про те, що шкода довкіллю може бути завдана не лише в ході вчинення безпосередньо кримінальних правопорушень проти безпеки довкілля, а й в ході чи внаслідок кримінальних правопорушень, спрямованих на зовсім інші об'єкти захисту кримінального права. Така шкода не може залишатись без належного врахування, а тому має бути врахована під час призначення покарання.

Бачимо, що автори Проекту визначили терміни: масові дії, масові заворушення, масовий захід, масове захворювання людей, як відповідно, дії, заворушення, захід, у яких брали участь 50 чи більше осіб або захворювання понад 50 людей.

За аналогією із цим визначенням, видається доцільним уточнення понять масове знищення рослинного або тваринного світу. Також слід дефініювати терміни отруєння та екологічна катастрофа.

Занепокоєння викликає відсутність у Проєкті складу кримінального правопорушення «Екоцид». Відповідно до чинної статті 441 КК України («Екоцид»), масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

На нашу думку, відповідальність за вчинення екоциду має бути передбачена у кримінальному законі. Така позиція зумовлена, зокрема, міжнародними тенденціями до визнання екоциду злочином на міжнародному рівні. Окрім того, поки на міждержавному рівні відповідальності за вчинення екоциду детально не регламентовано – національне законодавство є єдиним механізмом, що дозволяє притягнути осіб, винних у його вчиненні, до відповідальності. Також, слід наголосити, що у зв'язку із варварськими діями окупантів протягом здійснення воєнних дій на території України щодо довкілля, за фактом вчинення екоциду відкрито ряд кримінальних справ. Офіс Генерального прокурора у відповіді на інформаційний запит від 25.05.2022 р. №27/3-528 інформує, що станом на квітень 2022 року зареєстровано і перебуває в ході кримінального провадження 17 справ про екоцид. Декриміналізація діянь, які охоплюються складом злочину «Екоцид» призведе до потенційного уникнення кримінальної відповідальності такими особами та не створить суттєвого попереджувального чинника для осіб, що створюють серйозні ризики для довкілля.

Відповідно до чинного Кримінального кодексу України, а саме статті 441 «Екоцид», масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Виходячи із положень статті 12 і санкції статті 441 Кримінального кодексу України, екоцид визнається особливо тяжким злочином.

Звісно, існуюча норма не є бездоганною і до війни майже не застосовувалася, втім, криміналізація екоциду є дуже потрібною і актуальною, не тільки в повоєнний період в частині притягнення до відповідальності окупантів, але і в період активного втручання людини в довкілля і виснаження природних ресурсів, спричинення глобальних катастроф, таких як зміна клімату.

Висновки

Підсумовуючи викладене вище слід вказати, що розроблений станом на червень 2022 року Проєкт не позбавлений деяких недоліків, втім пропонує ряд потрібних і нагальних реформ на шляху до подальшого розвитку кримінального права, в тому числі, у напрямку зростання ефективності рівня захисту безпеки довкілля та попередження завдання шкоди довкіллю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131
2. Проект нового Кримінального кодексу України /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
3. Закон України «Про доступ до публічної інформації» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 32, ст. 314
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн./ За ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.:Атіка,2005. – 1064 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ За ред. О.М. Джуджі , А.В. Савченко, В.В. Чернєя. – К. Юрінком Інтер, 2015. - 1064 с.
6. Екоцид у кримінальному праві України та міжнародні перспективи /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/Ekotsyd-u-kryminalnomu-pravi.pdf?fbclid=IwAR2UdU0qp3M2fNIOvcTBo9HOtsBkTtXTJoPZHUCVYg1bMbP76QLxCouQnBY>